

ЛЬВІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ

ОБЛАСНЕ ЛЕКЦІЙНЕ БЮРО

В. Я. САХАРОВ,
кандидат філософських наук.

(На допомогу лекторові).

**СУСПІЛЬНОПОЛІТИЧНІ
ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА**

ЛЬВІВ — 1956

ЛЬВІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ

ОБЛАСНЕ ЛЕКЦІЙНЕ БЮРО

В. Я. САХАРОВ,
кандидат філософських наук.

(На допомогу лекторові).

СУСПІЛЬНОПОЛІТИЧНІ
ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА

Дор 0135

ЛЬВІВ — 1956

Кабінет франкознавства
МДУ ім. Т. Франка,
Тел. № 3979

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ІВАНА ФРАНКА
1856—1956

Д-р Кобиненко Франкознавство
Львівського університету
виг абнота.
29/VIII 56 Савчук.

Кабинет франкознавства
ЛДУ ім. Ів. Франка
Тиб. №

Передова громадськість усього світу готується гідно відзначити 100-річчя з дня народження великого українського письменника Івана Франка. З ініціативи Всесвітньої Ради Миру сотні мільйонів трудящих готуються вшанувати ювілей видатного сина українського народу.

Творчість Івана Франка ввійшла в скарбницю світової культури, і тому разом з радянським народом все прогресивне людство шанує пам'ять цього суворого реаліста, викривача соціального зла, співця принижених і знедолених.

Іван Якович Франко походить з селянського середовища. Він народився 27 серпня 1856 року в с. Нагуевичах, Дрогобицького повіту, в сім'ї коваля. Вже з самого дитинства він мав можливість спостерігати тяжке життя селянської бідноти і бачити всі ті кривди, що чинили трудящим масам пани і буржуазія. З малих літ життя для Франка стало кращою школою, а народ — наймудрішим вчителем.

Своє навчання Франко розпочав у школі в с. Ясениця Сільна, а потім вчився у «нормальній» школі та в гімназії в м. Дрогобичі.

Після закінчення гімназії Франко у 1875 р. вступив до Львівського університету на філософський факультет. У Львові Франко прожив майже все своє життя. Тут в 1916 році і помер великий Каменярь.

І. Іван Франко — гнівний викривач капіталізму

Іван Франко в умовах капіталізму і його вищої стадії — імперіалізму виступав як грізний борець проти соціальної несправедливості, як непримиренний ворог буржуазно-поміщицької експлуатації.

Аналізуючи економічний та історичний розвиток буржуазного суспільства, Франко прийшов до висновку, що капіталізм є заклятий ворог трудящих мас, що з ним тре-

ба вести наполегливу революційну боротьбу. Капіталістична система і її оплот — австрійський та російський абсолютизм були тим лихом, яке спричиняло безкінечні муки й страждання українському народу. Тому з самого початку своєї суспільнополітичної діяльності Франко зайняв до них визначену позицію, як непримиренний борець і революціонер.

Франко був захисником трудящого селянства і міських робітників, експлуатованих верств суспільства. Його глибоко хвилювала бідність, злидні, матеріальна незабезпеченість трудящих мас. Він постійно звертає увагу на злиденне становище простих людей. Для нього було ясно, що робочий люд, «який піддержує і живить» капіталістичний лад своєю працею, в умовах капіталізму живе найгірше, бо:

«... дармоїдство тут
З робочих рук ссе кров і піт»¹⁾.

Доля трудівника в буржуазному суспільстві, як зазначав Франко, була тяжкою, бо при капіталістичних відносинах «йому загрожує безперервний голод і нужда».

Всупереч українським буржуазним націоналістам — В. Барвінському, Сушкевичу та іншим, які заявляли, що в Галичині немає соціального питання, що Галичина це край, де завдяки опіці австрійського абсолютизму немає соціальних контрастів, Франко вважав, що якраз найголовнішою рисою капіталістичного порядку були соціальні контрасти: «Величезні багатства з одного боку, зібрані в немногих руках, і страшена бідність з другого боку, що душить мільйони народу»²⁾.

У боротьбі проти буржуазних націоналістів, які намагалися затушувати питання про економічну нерівність у капіталістичному суспільстві, Франко доводив, що економічна і соціальна нерівність саме була невідступним супутником капіталізму, що вона супроводжувала розвиток капіталістичного суспільства з моменту його виникнення.

Вказуючи на наявність економічної і соціальної нерівності ще в період зародкового розвитку капіталізму в Галичині в 60-70 роках, Франко підкреслював, що на про-

1) Іван Франко. Вибрані поезії, Київ, 1951 р., стор. 32.

2) Іван Франко. Що таке поступ? Коломия, 1903 р., стор. 73—79.

тязі всього існування капіталізму вона не зменшувалась, а все більше зростала. В процесі розвитку капіталізму зростало багатство і розкіш на одному полюсі капіталістичного суспільства, а на другому полюсі зростали злидні і пригноблення.

Франко розумів, що злидні, страшне зубожіння трудящих, муки і страждання — це не випадковість, а типове закономірне для капіталізму явище. Крім цього, важливою рисою його суспільнополітичної діяльності було те, що він був першим видатним українським письменником, який поставив перед собою і перед усією прогресивною громадськістю завдання — говорити правду про зубожіння народу. Він вимагав викривати і показувати страхиття капіталізму.

В правдивому зображенні життя трудового народу Іван Франко залишився неперевершеним письменником. Картини нужденного життя робітників, які з реалістичною майстерністю подаються в його творах, як, наприклад, «Борислав», викликають огиду до капіталізму. Публіцистика Франка у викритті темних сторін капіталізму не мала собі рівних на свій час.

Правдиво і сміливо зобразив Франко страждання робітників в умовах капіталізму в своїй праці «Що таке поступ?». В ній він писав, що навіть дикунові, який перебував у первісному суспільстві, ї то жилося краще, ніж трудівнику в капіталістичному суспільстві, бо дикун «Коли терпів голод, то знав, що й інші довкола нього терплять, коли був ранений, то знав, хто його зробив неспосібним до праці»¹). Що ж до робітника в буржуазному суспільстві, то «Він гине з голоду серед величезних куп хліба, в близу багатих кухонь і реставрацій, де інші наїдаються досхочу. Він голий в близу магазинів, що аж тріщать від маси сукон, полотен і найріжноріднішої одежі. І що найдивоглядніше, він часто не може дістати роботи і помирає без праці тут же обік многолюдних фабрик»²), — так писав Франко.

Вказуючи на страшне бідування міських робітників, Франко доводив, що й селяни в епоху капіталізму на своїх загонах «кроваво бідують, хоч рук собі й ніг від роботи не чують».

1) Іван Франко. Що таке поступ?, 1903р., Коломия, стор. 71.

2) Там же, стор. 71—72.

В своїх художніх творах, таких як «Борислав (образи із бориславського життя)», «Боа констріктор», «Борислав сміється», «Ліси і пасовиська», «Домашній промисел», в поетичних збірках «З вершин і низин», «Мій ізмарагд», «Із днів журби» та в багатьох прекрасних публіцистичних статтях, які друкувалися в журналах «Світ», «Народ», «Житте і слово», Франко подав широкі картини жахливих злиднів трудящих мас в умовах капіталізму.

Важливою рисою суспільнополітичних поглядів Франка є те, що він не просто констатував наявність тяжкого становища трудящих мас, а піднявся до пояснення тих причин, які викликали такий стан. Уже в його ранніх творах відчувається прагнення показати ці причини.

Які ж це причини?

Як показує Франко, однією з найбільш важливих причин, що викликали страждання «робучих людей», було те, що знаряддя праці знаходились у руках капіталістів. Володіючи засобами виробництва, капіталісти, як це справедливо зауважив Франко, експлуатували трудящі маси. «Ото бачимо, — писав Франко, — що земля, фабрики, машини, гроші, одним словом: все, що є знаряддям праці чи капіталом, ...знаходиться в руках однієї частини людей і при тому меншої частини. Називають їх також капіталістами. Ці капіталісти, маючи в руках, як вже ми сказали, знаряддя праці, являються тому господарями всієї продукції... Величезна більшість людей, що не володіють, нічим, крім рук чи голов для праці, одним словом: всі працівники через це ж саме стають залежними від капіталу, стають невільниками»¹).

Таким чином основною причиною бідкування й тяжкого життя трудящих мас було те, що знаряддя праці й засоби виробництва належали капіталістам і поміщикам. Позбавлені знарядь праці, робітники змушені були продавати свою силу, щоб не вмерти з голоду. Не маючи ні своїх засобів виробництва, трудівник, як це в багатьох своїх творах показував Франко, йде в кабалу до підприємця, куркуля, поміщика.

Франко глибоко вникав у суть відносин між робітниками й капіталістами і прийшов до висновку, що вони будуються на жорстокій експлуатації робітників капіта-

1) Іван Франко. Чого вимагаємо, Праця, 1880 р., стор. 26.

лістами. Розкриваючи форми капіталістичного визиску, Франко застосовував теорію додаткової вартості Маркса. З її допомогою він точно встановив, звідки і як у капіталіста беруться прибутки. Він доводив, що робоча сила, яку капіталіст купує, не оплачується ним повністю, що капіталіст привласнює собі різницю між вартістю товару, створеного руками робітників, і їх заробітною платою, яку визначає сам капіталіст.

Франко називав капіталістів хижаками, які безперервно грабують і визискують робітників, живучи за їх рахунок. Він твердив, що тільки на привласненні капіталістами частини робітничої праці може існувати капіталістичне виробництво, а з ним і визиск у всіх його неприхованих і прихованих формах.

Уявляти, що капіталізм може існувати без визискування робітників, Франко вважав абсурдом. Капіталістичне підприємство так чи інакше будується на принципі найжорстокішої експлуатації, бо мета капіталістичного виробництва — забезпечити прибутки буржуазії. Франко вразно показав, що свої прибутки буржуазія може діставати лише за рахунок звірячої експлуатації трудящих мас. В таких творах, як «Борислав», «Боа констріктор», «Борислав сміється», «Муляр» і інші, він викриває капіталістів і показує, як вони в гонитві за високими прибутками грабують і розоряють трудящі маси. Аналізуючи суспільне виробництво при капіталізмі з погляду марксистської теорії додаткової вартості, Франко приходив до висновку, що визиск, експлуатація панують необмежено скрізь, де є капіталісти і капіталістичне виробництво.

Всупереч брехливим виступам буржуазних ідеологів, які пояснювали визиск тим, що є, мовляв, злі капіталісти, які завдають шкоди робітникам, і добрі, що не визискують він рішуче заявляв, що капіталістів добрих чи поганих немає, що капіталіст, хоче він того чи не хоче повинен експлуатувати, оскільки він є капіталіст. «Отже бачимо — писав Франко, — що теперішнє визискування не буває, як твердять деякі, тільки там, де існує зловживання роботодавців над робітниками, — воно є всюди, де тільки існують окремі стани: роботодавців і робітників, купців, фабрикантів, багатих і бідних»¹).

1) І в а н Ф р а н к о. Про соціалізм, твори, Київ, 1956 р., том XIX, стр. 8.

Аналіз економічних відносин капіталістичного суспільства дав всі підстави твердити Франкові, що причиною бідності трудящих мас були не пияцтво і лінивство, як заявляли буржуазно-націоналістичні «теоретики», а експлуатація і визиск. Він глибоко переконався в тому, що визиск і експлуатація є головними винуватцями бідності й злиденного життя трудящих мас.

Експлуататори, як це вказував Франко в своїх творах, в умовах капіталізму перетворили робітника в товар, причому товар «...найдешевший і найгірше оплачуваний...»

Говорячи, що причиною страждань трудящих мас є експлуатація, Франко в той же час зображував і самих експлуататорів. Капіталісти, поміщики, шляхта, куркулі і лихварі — ось хто, на його думку, є головними винуватцями бідкування й тяжкого життя народу. Він розуміє, що доля робітників і селян залежить не від одного капіталіста, або поміщика, а від усіх експлуататорів, які складають цілі класи. Такими класами він вважав буржуазію, поміщиків, куркулів. До експлуатованих класів письменник відносив міський пролетаріат і селянську бідноту. «Я переконаний, — писав він, — що теперішній економічний стан усіх народів культурних дуже плохий... Задля нерівності маєткової і задля різкого розділення на касту багатих... і касту бідних»²⁾.

Важливою рисою суспільнополітичних поглядів Франка було те, що за кожним окремим фактом сваволі і гніту, насильства і експлуатації він прагнув бачити загальні соціально-економічні причини, які корінилися в умовах капіталістичного ладу. Він розглядав окремі явища суспільного життя в зв'язку з усією сукупністю умов існування капіталізму.

Своїми творами письменник викривав пороки і болячки капіталістичної діяльності. Пристрастна бойова критика Франка будила політичну думку, закликала народ до боротьби, розпалювала вогонь і ненависть до експлуататорів.

2. Критика Франком буржуазної держави та буржуазної демократії

Рішучий і сміливий крок вперед зробив Франко в критиці буржуазного державного і політичного ладу. Пись-

²⁾ І в а н Ф р а н к о. Збірник, Книгоспілка, 1926 р., стор. 147.

менник чітко визначив, що там, де панує економічна нерівність в суспільстві, там і держава здійснює інтереси економічно пануючого класу. В його творах наводиться багато переконливих фактів, які яскраво показують, що буржуазна держава є знаряддям захисту приватної власності, панування і підкорення, гноблення і експлуатації трудящих з боку поміщиків та капіталістів.

Незадоволення несправедливими державними порядками у Франка з'явилося дуже рано. Він розумів, що владу тримає в руках буржуазія, як економічно найбільш сильний клас.

Франко був надзвичайно близький до усвідомлення того положення марксизму, що держава є продукт непримиренності класових суперечностей. Йому було ясно, що держава є орган класового панування, орган гноблення одного класу іншим.

З іменем Франка зв'язана та систематична вбивча критика, яку вела революційна демократія на Україні проти австрійського абсолютизму і російського самодержавства.

В своїх творах письменник неодноразово доводив, що австрійська імперіалістична держава ревно охороняла буржуазний лад, який був потрібний експлуаторським класам. З допомогою сили вона примушувала трудящі маси коритись буржуазії і поміщикам. Але держава допомагала експлуаторським класам тримати трудящих не тільки в економічному ярмі, а здійснювала й духовне поневолення мас. «Вона йде ще далі, втискається навіть у наші душі, при помочи школи й релігії накидає людям такі погляди, вірування та звичаї, які їй догідні...»¹, писав Франко.

Отже, в особі держави експлуаторські класи, на погляд Франка, мали свого вірного слугу.

Франко піддавав нищівній критиці облудні заяви буржуазної демократії про рівність і братерство, про політичну свободу. Письменник завжди підкреслював, що не може бути ніякої політичної свободи, демократії і рівності там, де панує економічна нерівність. Розкриваючи справжній зміст лицемірних заяв буржуазії про рівність всіх людей перед законом, Франко писав: «Що нам із цього, що на папері пообіцяно рівність перед законом, коли в

¹) І в а н Ф р а н к о. Що таке поступ?, Коломия, 1903, стор. 102.

житті на кожному кроці бачимо, що це неправда, що на багатого нема рівного права, що бідний не може вискаржитись за свою кривду... Теперішня рівність перед законом виглядає так, неначе хто потішає голодного тим, що він має право бути ситим, не даючи йому хліба»¹⁾.

Всупереч ідеологам буржуазії, які розхвалювали «свободи» і «привілеї», які начебто буржуазний лад приніс трудящим масам, письменник відкрито заявляв, що ніяких «свобод» буржуазія не думала й не думає давати народові. Він доводив, що буржуазія тільки любила говорити про «права» і «свободи», а в дійсності ж прирікала мільйони трудящих на безправ'я і приниження.

Франко нагадував, що коли буржуазія в революції 1848 року боролася за владу з феодалською аристократією, вона обіцяла дуже багато політичних свобод трудящим масам, але як тільки здобула собі владу, то скоро забула про робітничий люд. Порозумівшись з феодалською аристократією, буржуазія ще з більшою силою притиснула трудящі маси. «В імені свободи, рівності і братерства підняла була «третя верства», міщанство-богатирство, боротьбу проти феодалізму, — писав Франко, — але коли дійшла до влади, бажала сховати свободу і братерство тільки для себе, а для робітників кинути кусник чорного хліба, каліцтво духа й тіла, проституцію та мовчанку»²⁾. Франко розумів, що буржуазія, підносячи демократичні гасла про свободу і рівність, на ділі ніколи не бажала справжньої свободи й рівності для робітників і селян. Він знав, що буржуазія добивалася свободи тільки для себе, для експлуаторських класів. Виходячи з цього, Франко викриває класову суть буржуазної свободи. Розкриваючи справжній характер буржуазних свобод, Франко писав: «Свобода совісті, «свобідна» умова між капіталістом і робітником, т. є. свобода визискування робітника капіталістом, — отсе і вся свобода, на яку капіталісти пристають»³⁾.

Іван Франко добре усвідомлював, що буржуазні права й свободи, які лежать в основі капіталістичного ладу, ні в якій мірі не виражають інтересів трудящих мас, що

1) Там же. Про соціалізм. Твори, Київ, 1956 р., стор. 12.

2) Іван Франко. Мислі о еволюції в історії людскості, Світ 1861, стор. 206.

3) Там же, стор. 247.

вони спрямовані на те, аби зберегти існуючий буржуазний устрій і забезпечити експлуатацію людини людиною.

Письменнику довелось вступити в гостру боротьбу по цьому питанню з українськими буржуазними націоналістами та ідеологами австрійського абсолютизму, які систематично оспівували і рекламували буржуазну демократію. Особливо вихваляли вони представницькі установи австрійської імперії: віденський рейхсрат і галицький краєвий сейм. Ці установи вони зображували як взірець демократії, вище втілення народних принципів правління і т. д.

Франко зумів довести, що ні віденський рейхсрат, ні галицький сейм не були народними органами. Він показав, як в результаті всіляких обмежень і прямого обдурювання має в представницькі органи австрійської держави обиратися ті, хто мав у своїх руках велике багатство, хто вірою й правдою служив багатим.

На прикладі крайового сейму в Галичині Франко викрив вигадки про народність і демократичність буржуазного парламенту. Письменник показав, що «вибори», які проводилися до сейму, були явною демонстрацією економічної сили капіталістів і поміщиків. Він підкреслював, що під час виборів до Галицького сейму особливо стало видно те «рівноправ'я», про яке так настирливо кричала ліберальна націоналістична буржуазія: «після нашого краевого статута та виборчого закона, — писав Франко, — хто багатший, той має більші права. Сейм заступає інтереси тільки деяких верств, одної частини людности. Не горожанство, не людська особа, але маєток, капітал дає право до уділу в тій репрезентації, дає голос при її виборі»¹).

Ось так викривав Франко хитру механіку виборів в Галицький сейм.

Отже, тільки ті, хто має капітал, як це показав Франко, засідали в сеймі. Характеризуючи класовий склад сейму, Франко зазначав, говорячи про політичні справи 1887 року: «У нашій сеймі засідає тепер 87 властителів більших посілостей, 16 урядників, 6 священників обох обрядів 10 адвокатів та нотаріїв і 7 капіталістів. Дочисливши до того ще вірильних голосів, одержимо решту 3

¹) Іван Франко. Огляд краєвих справ за січень 1887 р. В наймах у сусідів, Львів, 1914 р., стор. 91—92.

послів різних професій, міщан і селян. Як бачимо, властителям більших посілостей творять у сеймі таку більшість, що може здусити всяку опозицію, не зважаючи на різниці поглядів, які ділять їх на кілька груп, вони в основних поглядах та інтересах своєї верстви йдуть усі разом»¹⁾. Отже, розглянувши склад галицького сейму, письменник довів, що виразників інтересу народу там не було.

Говорячи про класовий характер складу сейму, Франко попереджав, що робітникам і селянам чекати від такого складу сейму добра не доведеться. «Очевидно, — писав він, — що при такому складі сейму все, що буде зроблено на користь інших суспільних верств, а особливо на користь селян та маломіщан, треба вважати або за дар із ласки, який можуть дати або й не дати, або за мудро обчислену позичку, яка вірителеві, т. є. тим же властителям більших посілостей повинна на майбутнє принести щедрі проценти»²⁾.

Трудящі маси, як це не раз підкреслював Франко, не могли мати своїх представників ні в сеймі, ні в державній раді. Не дивлячись на те, що ліберальна буржуазія так рекламувала демократичність виборчого права в австрійській імперії, письменник доводив, що воно по своїй буржуазно-поміщицькій суті було цілковито спрямоване проти інтересів трудящих мас. Важко було робітникам і селянам добитися, щоб їх представник був обраний до сейму або державної ради. І навіть тоді, коли, незважаючи на велику кількість перешкод представник трудящих мав попасти до сейму або державної ради, буржуазія і поміщики докладали всіх зусиль, щоб позбутися «мужицького кандидата». Вони застосовували не раз проти народних кандидатів терор, підкуп і ошуканство, як це зазначав Франко в своїй статті «Політичні стронництва в Галичині» (1889 р.). В Галичині, де за виразом письменника «Три чверті людності не вміли ні читати, ні писати»³⁾, буржуазія і шляхта використовували всі засоби, з допомогою яких можна було обдурити народ і спонукати його до обрання тих, хто був потрібний експлуататорам.

1) Іван Франко. Огляд краєвих справ за січень 1887 р., В наймах у сусідів, Львів, 1914 р., стор. 95.

2) Там же, стор. 95—96.

3) Іван Франко. Огляд краєвих справ за січень 1887 р., В наймах у сусідів, Львів, 1914 р., стор. 225.

Використовуючи несвідомість і відсталість селян, організатори виборів підмовляли їх голосувати за панських кандидатів, відплачуючи за це горілкою і ковбасою. Таких селян, що за горілку і ковбасу зраджували громадську справу, народ презирливо називав «хрунлями». Іван Франко виступав з гострою критикою хрунівства. В своєму оповіданні «Свиня» (1890 р.) він порівнює «хруня» з свинею, яка «Вік звікувала — все в багні та при кориті, та по під панськими плотами»..Викриваючи в особі «хрунів» ворогів народної справи, він закликав трудящі маси боротися «Против цілого ...свинського світогляду против усього свинства в світі, проти цілого свинського ладу»¹⁾.

Франко піддав гострій критиці австрійську буржуазну конституцію. Він показав, що з цією конституцією було добре лише панам. Розглядаючи правовий стан трудящих мас у капіталістичному суспільстві, письменник цікавився тим, чи буржуазна конституція спроможна хоч трохи захистити інтереси трудящих мас і приходив до сумного висновку, що буржуазна конституція ніколи не захищає інтересів робітника. «Робітник об'явлений поза законом». Робітник позбавлений усяких прав. Знає він тільки обивательські обов'язки: в загальних справах, а значить і в тих, що торкаються його, немає ніякого голосу і змушений приймати кістки й крихти, що впадуть з панського стола парламентів»²⁾, писав Франко.

Критикуючи австрійський буржуазний державний лад, Франко в «Тюремних сонетах» яскраво малює жахливі картини безправ'я і неволі. З гнівним сарказмом письменник зазначає, що в австрійських тюрмах для робітників і селян була кулачна конституція.

Вся конституція, закон увесь
у нас упрощені, що годі далі:
Один існує кодекс в криміналі...
Не писаний се кодекс, а існує
Лиш в усній і п'ястучній (кулачній)
передачі.

Про те, як діє така «конституція», Франко говорить

Спитайте тих, що мучаться в тім мурі.
Зрахуйте сльози, що день в день тут
Ллються.

1) Іван Франко. Твори, т. III, стор. 123.

2) Іван Франко. Чого ми хочемо, Праця, 1879 р., стор. 45—46.

Франко викривав капіталістичні порядки й «свободи», зображуючи в своїх творах страшну дійсність:

З голоду й нужди вмирає мужик
Крадіж, грабунки, весь край — один крик.
Мати вбиває голодну дитину,
Батько кидає кохану родину, —
Поле мужицьке в маючі йде руки,
Школи мужицькі не сіють науки,
Але невзгоду й ненависть народну,
Слово правдиве і думку народну
Травлять газети, хорти мов летючі,
Право, сумління потоптані всюди...

Тяжке життя трудящих мас, експлуатація і безправ'я були лише однією стороною незчисленних мук і страждань народу, як показував Франко. Другою було дике й нічим не прикрите національне гноблення. Австрійська імперія була ворогом вільного й незалежного існування народів. Розкриваючи її хижацький характер у ставленні до пригноблених націй, Франко називав її тюрмою народів.

Тюрмо народів, обручем сталеним
Ти обціпила їх живі сугави
Й держиш «не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клеветам мерзенним¹⁾».

3. Іван Франко — революціонер-демократ.

Франко глибоко ненавидів капіталістичне суспільство за те, що в ньому існують експлуатація й визиск, бідність й злидні, безправ'я, переслідування й національний гніт.

За те, що паном в нім багач,
А гнесь слугою люд німий
За те, що чесна праця в нім
Придавлена, понижена²⁾

Тому не дивно, що першою головною вимогою своєї політичної програми Франко поставив повну і негайну ліквідацію капіталістичних відносин.

Переконавшись в тому, що для трудящих мас немає ніякого порятунку в капіталістичному суспільстві, крім рішучої боротьби проти всіх основ капіталістичного ладу, Франко закликав до революції.

1) Іван Франко, Вибрані поезії, Київ, 1951 р., стор. 101.

2) Там же, стор. 32.

Не бійтеся! В кровавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі,¹⁾

сміливо заявляв він. Франко категорично заперечував реформістську політику ліберальної буржуазії і критикував усі спроби компромісного розв'язування соціальних конфліктів. «Соціальний супокій, — писав він, — се найкраща гарантія для п'явок — висисати їх жертви»²⁾.

Революційна боротьба проти буржуазії і поміщиків чи то чужих чи своїх була у Франка необхідною умовою національного і соціального визволення українського народу. Він розумів, що для того, щоб український народ дістав собі свободу, необхідно було вести боротьбу й проти української буржуазії: Харитоненків, Терещенків і їм подібних.

При розгляді питання про національне і соціальне визволення трудящих мас письменник виключної ваги надавав економічному питанню, неодноразово підкреслюючи, що український народ може дістати собі національну і політичну свободу тільки ліквідувавши економічне панування буржуазії. «Економічне питання, — писав він, — таке важне, таке основне, що й при справі політичної самостійності всякого народу не те, що поминути його не можна, але треба класти його як вихідну точку. Аджеж уся соціальна боротьба наших часів у головній мірі (не виключно) зводиться до усунення економічного визиску в усякій формі»³⁾.

Усвідомлюючи те, що боротьба трудящих мас за визволення з-під гніту капіталістів є перш за все боротьбою за ліквідацію економічного панування буржуазії, Франко робить висновок, що «змагання до усунення економічного визиску мусить бути змаганням до усунення визискувачів, своїх чи чужих»⁴⁾.

Франко не робив ніякої різниці між українськими і неукраїнськими капіталістами. Він розумів, що економічний визиск є характерною рисою капіталізму взагалі. Тому, борючись за соціальне і національне визволення тру-

1) Іван Франко, Вибрані поезії, Київ, 1951, стор. 73.

2) Іван Франко. По за межами можливого, ЛНВ, т. XII, 1900 р.

3) Там же, т. XII, стор. 4.

4) Іван Франко. По за межами можливого. ЛНВ, том. XII, 1900, ст. 4.

дящих мас українського народу, він вимагав — ліквідації чужої і своєї національної буржуазії.

Вимагаючи ліквідації економічного визиску трудящих мас і буржуазної експлуатації, Франко знав, що успіху в цій справі можна добитися лише шляхом боротьби. Революційна боротьба, як вираз класового протиріччя між експлуататорами і експлуатованими, на його думку, була найбільш надійною зброєю для ліквідації експлуатації і експлуаторів.

Як поет-революціонер, Франко грізно заявляв, звертаючись до хижака-беркута, під яким він розумів капіталізм:

... замість нести смерть з гори на земне ложе,
Ти сам спіткаєш смерть під хмарами, небоже.
І не як божий суд, але як труп бездушний
Ти впадеш, судові тих моїх куль послухний.
І не остатній ти! Нас є стрільців стосот:
І все, що звесь беркут, полоще кров'ю рот,
Вивищуєсь над мир, тривогу й пострах сіє —
Те кулі не уйде, як слухний час наспіє¹⁾.

Натхненним поетичним словом Франко закликав до революції і в той же час вказував, що сама революція повинна привести до встановлення нового суспільного ладу, в якому трудящі маси знайдуть собі щастя й свободу:

Гримить. Тайна дрозь пронімає народи
Мабуть благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни...
Що людкість, мов красна весна, обновить...²⁾.

Такими словами виражав поет своє передчуття великих змін в людському суспільстві.

Таким чином головною передумовою виникнення нового справедливого суспільного ладу Франко вважав революцію. Його погляди на революцію — це погляди справжнього революціонера-демократа.

Франко ніколи не зв'язував свої думки про революційне перетворення суспільства з фанатичними або терористичними вчинками окремих осіб, героїв. Він розумів революцію тільки як високосвідому і активну діяльність народних мас. Народ — головний герой революції — це завжди говорив Франко. Він прийшов до висновку, що основною силою революції на Україні може бути тільки

1) Іван Франко. Вибрані поезії. Київ, 1950 р., стор. 43.

2) Іван Франко. Вибрані поезії, Київ, 1950 р., стор. 8.

народ, а тому й вимагав від прогресивної інтелігенції зміцнювати зв'язки з народом.

Основною рушійною силою революції Франко вважав селянство. В своєму вірші «Гриць Турчин» він показує селянство, як революційного борця за правду, новий суспільний лад:

Прийдись за правду твердо стати
Хлоп в хлопа і плече в плече,
Прийдись на ворога стріляти
І кров рікою потече.¹⁾

Розглядаючи селянство, як основний революційний клас у буржуазному суспільстві, Франко в 1890 р. створив радикал-демократичну партію в Галичині, яка відіграла велику роль у розвитку політичної свідомості й піднесення революційної діяльності селянської бідноти.

В той же час письменник покладав великі надії на робітничий клас, але не розуміючи його авангардної ролі в революційно-визвольній боротьбі трудящих мас в епоху капіталізму, відводив йому роль спільника і помічника селянства в народно-демократичній революції. Це говорить про те, що Франко не зміг піднятись до усвідомлення того марксистського положення, що революція проти буржуазного ладу може бути успішною лише при тій умові, коли пролетаріат очолить її і візьме на себе роль керівника.

У своїх поглядах на боротьбу пригнічених мас проти капіталізму Франко був революціонер-демократ, проте до марксистського розуміння революційної боротьби й встановлення диктатури пролетаріату він не дійшов.

Революцію він в основному розумів як суспільну силу, яка очистить світ, знищить експлуататорів і всі несправедливості буржуазно-поміщицького ладу, і вважав, що характер революції буде залежати від рівня розвитку і поширення освіти.

Не зрозумівши марксистського наукового положення про роль виробництва й класової боротьби в розвитку експлуататорського суспільства, Франко перебільшив значення ідеології у суспільному житті, в революції пригнічених трудящих мас проти буржуазії і поміщиків.

Франко підніс просвіту, науку і дух до рушійних сил революції. В нього:

¹⁾ Іван Франко. Вибрані поезії, Київ, 1951 р., стор. 66.

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю.¹⁾

Все це результат того, що Франко перебільшив значення свідомого елемента в житті людського суспільства, надавши великої ваги духові, розуму.

Ти, розуме, бистроуме,
Порви пута віковії,
Що скували думку людську.
Двигни з пільми люд робучий,
Двигни з пільми — та до мене.
Розхитай в нім ясні думи,
Розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду,
Поєднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя, волі здобувала.²⁾ —

ось які великі надії покладав поет на розум.

Але в цьому можна бачити і велику позитивну рису суспільнополітичних поглядів Франка.

А саме те, що Франко відводив у підготовці трудящих мас до революції особливе місце політичній свідомості. Вона, на його думку, повинна була відіграти важливу роль в активізації і організації робітників і селян. Він розумів, що рівень політичної свідомості трудящих мас також має великий вплив на успішний розвиток революції. Говорячи про боротьбу трудящих проти експлуататорів, Франко писав: «До тих битв повинні ставати люди з сильним переконанням про правоту своєї справи і з гарячою любов'ю до людей, і особливо до тих, які в даному випадку найбільше страждають»³⁾.

Тільки тих, хто вірно усвідомив інтереси трудящих мас, хто розумів необхідність боротьби робітників і селян проти капіталізму, Франко вважав дійсними революціонерами.

Виходячи з необхідного завдання розвитку політичної свідомості трудящих мас, він зазначив, що «вироблення сильних і ясних переконань у людей є першим і дуже важливим кроком до покращання їх становища»⁴⁾.

1) Іван Франко. Вибрані поезії, Київ, 1951 р., стор. 5.

2) Іван Франко. Вибрані поезії, Київ, 1951 р., стор. 15.

3) Іван Франко. Що нас лучить і що нас ділить?, Праця, 1879 р., стор. 5.

4) Іван Франко. Що нас лучить і що нас ділить? Праця, 1879 р., стор. 5.

Разом з тим Франко визнавав і велику силу політичної організації робітників і селян. Усвідомивши те, що успішну боротьбу з експлуататорами можна проводити лише згуртовано, а не поодинці, Франко вимагав створення організації «робучих» людей — робітників і селян. Він висував думку про те, щоб робітники всіх галузей праці в Галичині об'єднувалися між собою на основі єдності класових інтересів. Намагаючись створити між трудящими масами порозуміння, він добивався об'єднання всіх революційних сил галицького пролетаріату і селянства.

До того ж Франко, не покидаючи думку про встановлення зв'язків трудящих мас Галичини з робітниками інших країн, ставив перед трудящими завдання: «іти по дорозі, яка веде до об'єднання і співробітництва з пролетаріатом інших країн». Для зміцнення інтернаціональних зв'язків галицьких трудящих з пролетаріатом інших країн, Франко вважав необхідним випускати регулярні повідомлення про робітничий рух з закордону. Такими повідомленнями були постійні інформації, які вміщував у своєму журналі «Життя і слово» під заголовком «Вісти з Росії» (1895—96 рр.). Подібні ж інформації друкувались і в «Літературно-науковому віснику». В 1905 році вони відіграли велику роль в ознайомленні трудящих мас Галичини з розвитком революційних подій в Росії.

В об'єднанні галицьких робітників і селян в єдину громаду (організацію) Франко бачив великий крок вперед до революції. Саме організованість і згуртованість робітників він вважав тією силою, яка стане основою революційного виступу трудящих. Виходячи з завдання підготувати демократичну революцію в Галичині, він пропонував створити галицьку робітничу громаду, яка б охоплювала робітників і селян. «Тільки така Громада може збудити живий рух серед нашого робочого ладу, може живо ширити нові думки по всіх усюдах, може єднати силу й працю всіх робучих людей, щоби в разі потреби повернути її туди, куди самим тим людям її запотребиться повернути»¹⁾, писав Франко.

Про те, що всю діяльність робітничої громади Франко розраховував спрямувати в бік революції проти пануючого буржуазно-поміщицького ладу, свідчить його про-

1) Іван Франко. Чого хоче Галицька робітнича Громада? Культура, Львів, 1924 р., стор. 99.

грамова стаття «Чого хоче Галицька робітнича Громада?» (1881 р.), в якій він заявив, що «Галицька робітнича громада вважає *конечним (необхідним)* —перемінити теперешні несправедливі порядки за то, що в них робучий чоловік живе наймізерніше і найнужденіше, а нероби і багатирі уживають всіх роскошей, держать в своїх руках і силу і правду і науки»¹⁾).

4. Соціалістична спрямованість суспільнополітичних поглядів Івана Франка

Ставлячи питання про усунення несправедливих для трудового люду буржуазних порядків, Франко показував, які повинні бути нові порядки, що прийдуть на зміну старим. Для нього нові порядки, нові форми суспільства були соціалістичними. Соціалізм — це той суспільний лад, який, на думку письменника, повинен був прийти на зміну капіталізму.

Соціалізм, як майбутній суспільний лад, Франко вважав тим ідеалом, який може бути перетворений у дійсність творчими революційними зусиллями трудящих мас. «Правда, ідеал той далекий ще, — писав він, — і декому може видаватись недосяжним або фантастичним, але хто перегляне уважно історію тобто той шлях, який люди вже пройшли і при тому уважно розбереться в сучасному положенні, то мусить прийти до того переконання, що:

1. Людскість від самого початку свого розвитку в дійсності постійно і безперервно рухається до тієї цілі;

2. Засоби, винаходи, прагнення і сучасна боротьба вказують нам сподівання того, що досягнення тієї цілі є можливим, що воно є необхідним і то зовсім не в такому далекому майбутньому, яке то може видатися людям малодушним»²⁾).

Як видно з вищенаведеного, Франко добре розумів що людське суспільство в силу свого закономірного розвитку йде з усією необхідністю до соціалізму, ось чому ліквідацію капіталізму він вважав неминучою.

Соціалізм Франка мав свій своєрідний характер. Він виражав особливості революційно-демократичного світогляду, який був сформований під впливом марксизму. В

1) Там же, стор. 100.

2) Іван Франко. Наука і її становище щодо працюючих класів, Праця, 1878 р., стор. 33.

поглядах письменника на майбутній соціалістичний лад, до якого приводить революційна боротьба трудящих мас, революційний демократизм поєднувався з елементами наукового соціалізму. Про це свідчить саме визначення соціалізму, яке подає Франко в своєму оповіданні «Моя стріча з Олексою» (1878 р.). В ньому Франко підкреслює, що при соціалізмі спільна колективна праця повинна бути основою добробуту всього суспільства, в якому не буде місця для неробів, паразитивних класів. При соціалізмі кожний повинен діставати таку кількість суспільного продукту, яка відповідає кількості його праці. «Робив більше, більше дістає, робив менше, то й менше дістає»¹⁾, писав Франко.

Соціалізм у Франка був селянським. Виступаючи в цілому як захисник інтересів усіх трудящих мас, Франко в той же час, в основному, виражав класові інтереси селянства. Селянство у нього було основною силою революції і найчисленнішим класом, який здійснить соціалістичний переворот. Думки про селянський характер соціалізму і майбутній соціалістичний лад знаходять свій вираз у Франка в таких творах як «Моя стріча з Олексою» (1878 р.), «Гадки на межі» (1881), в яких поет мріє про ліквідацію приватної власності і встановлення суспільної власності на засоби виробництва, про спільну працю селян на своєму полі, визволених з-під гніту й експлуатації поміщиків і куркулів.

Я думав про людське братерство нове,
І думав, чи в світ воно швидко прийде?
І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом, та рілля
Народ годувала щасливий, свободний.²⁾

писав поет.

Незважаючи на те, що селянство для Франка було тим класом, з революційно-визвольною боротьбою якого він пов'язував виникнення соціалізму, він проте не пристосовував свого соціалізму лише до потреб селянства. Навпаки, він вважав, що соціалізм є здобуток послідовної революційної боротьби всіх трудящих мас. «Ідея соціалізму, — писав він — простує до загальної вільності всіх людей, до рівності їх не тільки перед законом... але до рівності перед

1) Іван Франко. Моя стріча з Олексою, Твори, Книгоспілки, Харків, том IV, 1926 р., стор. 20—21.

2) Іван Франко. Вибрані поезії. Київ, 1951 р., стор. 14.

громадянством, що кожному дає однакову можливість користати з усіх своїх установ»¹⁾).

Виходячи з принципу рівності всіх громадян в економічному, соціальному й політичному відношенні, Франко в 1879 році писав: «Соціалізм це змагання усунути всяку суспільну нерівність, усякий визиск і всяке вбожество, запровадити справедливіший, щасливіший від теперішнього лад, а саме таким способом, щоб теперішній продукційний капітал, себто ґрунти, фабрики, машини й інші знаряддя праці, а так само усяка сировина замість бути приватною власністю кількох людей, має перейти на власність загалу»²⁾).

З Франкового визначення соціалізму видно, що «справедливіший» і «щасливіший» від капіталізму суспільний лад веде до того, щоб усунути економічну нерівність і експлуатацію людини людиною, ліквідувати приватну власність, а значить і всю капіталістичну систему, бо приватна власність на знаряддя й засоби виробництва є основою всього економічного ладу капіталістичного суспільства.

Франко розумів, що приватна власність на засоби виробництва, на знаряддя праці створювала економічну нерівність, даючи можливість купцям експлуататорам привласнювати всі здобутки суспільної праці. В силу цього, в умовах буржуазного суспільства виробництво зовсім не задовольняє потреб широких мас трудящих, і вони живуть бідуючи. Знаходячись у суспільстві, де існує приватна власність, де знаряддя праці й засоби виробництва перебувають у руках капіталістів, трудящі маси, на думку Франка, не можуть бути вільними. «Бідний чоловік не може бути правдиво свобідний, — писав він, — голод заставить його найматись в службу, робити навіть таку роботу, котрої він при щасливих обставинах ніколи не робив. Бідний чоловік не може вчитися, то є, не може пізнавати природи і людей, не може користуватися здобутками людської мислі. Бідний чоловік, прецінь вважається підданим, то є, вважається за мертву річ або скотину, не має голосу у радах, як він має жити і як має вмирати»³⁾).

1) Іван Франко. Про соціалізм. Твори. Київ, 1956 р., т. XIX, стор. 7.

2) Іван Франко. Про соціалізм, Твори, Київ, 1956, т. XIX, стор. 7.

3) Іван Франко. Чого хоче Галицька робітнича Громада?

Як звільнитися трудящим від економічної, політичної і духовної залежності від капіталізму? Як їм добитися кращих умов життя, як прийти до соціалізму?

На це питання Франко дає єдину відповідь — ліквідація приватної власності на знаряддя і засоби виробництва, «знесення нерівності господарської... щоб не було теперішніх панів ані слуг, власти ані підданих, були б самі образовані, розумні робітники»¹). Тільки при умові ліквідації капіталістичної системи і всіх її атрибутів Франко вважає можливим цілковите звільнення трудящих мас і побудову нового соціалістичного ладу. Говорячи про майбутній суспільний лад — соціалізм, Франко писав: «Головні підстави, на які він має спертися, такі: замість приватної власності на капітал — власність загальна, національна, громадська; замість суспільних класів — всебічна освіта кожного громадянина й праця по черзі в різних галузях виробництва і замість теперішніх злиднів і боротьби за існування — постійний добробут, спертий на постійну працю і безупинний розвиток усіх природжених здібностей кожного громадянина»²).

Таким чином соціалістичний ідеал, який висував Франко, був спрямований проти приватної власності. На місце приватної власності Франко ставив суспільну власність і розглядав її як основу майбутнього щасливого суспільства — соціалізму.

Висунувши цю думку вперше в таких своїх творах, як «Моя зустріч з Олексою» (1878 р.) «Про соціалізм» (1879 р.) і в листі до Ольги Рошкевич від 20 вересня 1878 р., Франко був вірний їй на протязі всієї революційної діяльності. Про те, що ці його погляди не змінилися, а стали ще яснішими й чіткішими, свідчить його праця, «Що таке поступ?» (1903 р.), в якій він писав: «Приватна власність, що тепер є тереном у нозі дальшого поступу а также жерелом нерівності і несправедливості між людьми, повинна бути скасована. Спільна праця і спільна власність, се повинні бути основи, на яких має бути побудований новий суспільний лад»³).

Австрійські опортуністичні лідери II інтернаціоналу ширили в той час в Галичині вигадки нібито боротьбу проти капіталізму й приватної власності народ може вести

1) Іван Франко. Чого хоче Галицька робітнича Громада?,

2) Іван Франко. Про соціалізм. Твори, т. XIX, 1956 р., стор. 13.

3) Іван Франко. Що таке поступ? Коломия, 1903 р., стор. 120.

через буржуазну державу. Ці реформістські теорії про покращання капіталізму з допомогою австрійського уряду були підхоплені українською націоналістичною інтелігенцією. Вступивши в співробітництво з австрійським буржуазним урядом і капіталістами, українські буржуазні націоналісти намовляли трудящі маси просити державного обмеження капіталістичного визиску й експлуатації.

Іван Франко викривав мерзенні спроби українських буржуазних націоналістів, спрямовані на свідоме ошуканство трудящого народу. «Ми знаємо, — писав він, що теперешня держава — то пани й багатирі, вороги робочого ладу, і що від них добра для робітників надіятися годі, так що поки буде теперішній державний порядок в нашій країні, поти робітники бажань своїх ПО ДОБРІЙ ВОЛІ (підкреслено мною — В. С.) не досягнуть»¹⁾.

Як же думав Франко розв'язати справу соціального визволення трудящих мас? Не реформами, а революційною боротьбою. «При теперішніх громадських і державних порядках, — писав він, — ніяке загальне право голосування не дасть робітникам переваги в радах, не віддасть власті державної в їх руки (це бачимо на примірах Франції і Німеччини, де право загального голосування давно заведено, а прецінь зовсім не багато ваги в державі осягнули»²⁾).

Ліквідувати приватну власність і її безпосередній наслідок — експлуатацію людини людиною Франко закликав за допомогою насильственої революційної боротьби трудящих мас. Насильство, на його думку, було необхідним.

Якщо на початку революційної діяльності в поглядах Франка зустрічалось бажання пом'якшити революційний вибух, як це видно з його праці: «Про соціалізм» (1879 р.), де він писав, що треба «...підготувавши та освітивши народ, зарадити страшному кривавому вибухові», то в дальших своїх художніх і публіцистичних творах він уже розуміє, що не обійдеться й без кривавого вибуху. Так у вірші «Конкістадори» (1904) він рішуче закликає до боротьби за новий суспільний лад:

1) Іван Франко. Чого хоче Галицька робітнича Громада?, Культура, Львів, 1924 р.

2) Іван Франко. Чого хоче Галицька робітнича Громада?, Культура, Львів, 1924 р.

Що за нами, хай навіки
Вкриє попід життєвий.
Або смерть, або побіда.
Се наш оклик боєвий.
До відважних світ належить
К чорту боязнь навісну
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу Вітчизну.¹⁾

В своїй статті «Чого хоче Галицька робітнича Громада?» (1881 р.) Франко розкриває, чому саме потрібна насильствена боротьба проти капіталістів і поміщиків. «Бо певна річ, — писав він, — то теперешне панство — богатирство, которому добре в теперішнім ладі і при теперішній неправді, не схоче само прикладати рук до того, щоб собі самому робити шкоду. Ба, воно певно не схоче без боротьби уступити з свого місця і видати людові те, що він витворив своєю працею. Для того ж то треба нам сильно братися до купи і невстрашимо боротися, щоб дійти до своєї цілі»²⁾).

Отже, як видно з цього, Франко визнавав необхідність революційної боротьби і її незамінимість у подоланні старих суспільних перешкод, які лежать на шляху до соціалізму.

Українські буржуазні націоналісти заперечували революційність поглядів Франка. Вони прагнули довести начебто Франко для створення соціалізму не вимагав ліквідації капіталістичних порядків, бо він начебто хотів домогтися соціалізму в самій капіталістичній системі. Франківський соціалізм вони тлумачили як сукупність колективних форм господарювання в рамках капіталістичного ладу і під опікою австрійського буржуазно-шляхетського урядування. Ці українські буржуазні націоналісти посилалися на статті Франка «Як нам в біді рятуватися», «Що таке громада і чим би вона повинна бути» та інші, опубліковані в журналі «Народ» за 1890 р. В цих статтях Франко наполягав на тому, щоб галицьке селянство об'єднувалось у рільницькі спілки, громади: «Нам здається, — писав Франко, — що поки ми не будемо мати в краю громад розумних освічених і добре впорядкова-

1) Іван Франко. Вибрані поезії. Київ, 1951 р., стор. 26—37.

2) Іван Франко. Чого хоче Галицька робітнича Громада?, Культура, Львів, 1924 р., стор. 104.

них, поти нам ані думати нема що про вирятуванє себе і своїх потомків з нужди»¹⁾).

Безумовно, що з організацією сільських і міських товариств трудящих мас Франко чекав поліпшення їх життя, але ні в якій мірі не пов'язував це з встановленням соціалізму з допомогою такого способу. Він знав, що від селянських і робітничих спілок ще далеко до справжнього соціалізму.

З якою ж метою Франко закликав створювати громади? Як це видно з його особистих поглядів, заснування і створення робітничих і селянських громад було одним із ступенів розширення економічної організації робітників і селян. Економічні товариства мали на меті створити всі умови для підвищення політичної свідомості трудящих мас і матеріальної організації мас. »Часи настали такі, коли темному чоловікові годі в світі жити, бо темнота родить бідність, а бідність значить те саме, що загибель. Почуває то наш народ дуже добре і для того за проводом чесних і розумних людей старається всюди сам прикладати руки, щоб відбиватись громадами, брацтвами, товариствами, одним словом, спільними силами від тих своїх, найгірших і лютих ворогів»²⁾), писав Франко.

Таким чином, громади мали на меті зміцнювати сили трудящих мас, розвивати їх солідарність у боротьбі з класовими ворогами. Значення громад і спілок Франко розкривав і в повісті «Перехресні стежки» (1900 р.). Головний герой повісті адвокат Рафалович втілює в собі риси народного борця, організатора й керівника селянського руху проти поміщицько-шляхетського гніту. В поглядах адвоката Рафаловича виразно відбилися думки самого Франка про важливість організаційної роботи серед селянства, про пробудження серед них класової революційної свідомості³⁾. Громади, рільницькі спілки, які Франко вважав засобом організації трудящих мас, повинні були виховати в них ініціативу й революційну активність, готовність до наступних революційних бур. Щоб посилити згуртованість селянських мас і виробити в них почуття класової солідарності, Франко й очолювана ним

1) Іван Франко. Як би нам в біді рятуватися. «Народ», 1890 р., стор. 40.

2) Іван Франко. Розмови в Добровольській читальні. 1883 р. стор. 17.

3) Іван Франко. Твори, т. VII, Київ, 1951 р., стор. 328.

радикальна партія скликали селянські віча, на яких виступали з критикою існуючих порядків.

Іван Франко бачив у робітницьких і селянських громадах, спілках і вічах насамперед могутню школу політичного виховання. Висловлюючи його думки, герой повісті «Перехресні стежки» Рафалович говорить: «А школа політичного життя — то так як школа плавання. Стоячи на березі і слухаючи теоретичних викладів і упімнень, ще ніхто на світі плавати не навчився Тут перша річ — власна проба, власна діяльність, власне вміння і власна відвага. От чого ми мусимо на вічах учити наших селян. Нехай самі говорять, нехай учаться самі висловлювати свої потреби і кривди, стояти за своїми жаданнями і супроти властей»¹⁾).

Створення громад, робітничих і селянських спілок, проведення віч Іван Франко вважав необхідним засобом у розвитку революційно-визвольної боротьби трудящих мас. Але характерно, що цей засіб Франко вважав не визначальним і не остаточним, а початковим і тимчасовим. Основна його мета була — підготувати селян і робітників до революційних виступів, щоб вони змогли здійснити революційно-демократичний переворот і встановити соціалізм. Саме в цьому і полягає вся велич і прогресивність поглядів Франка як революціонера-демократа.

Але в своїх поглядах Франкові не вдалося позбутися деякої обмеженості, у зв'язку з тим, що в Галичині пролетаріат був нечисленний і слабо організований, а селянство переважало. Франко надавав селянству, всупереч марксистській теорії класів і класової боротьби, значення передового класу, не зрозумівши марксистського вчення про роль робітничого класу в соціальній революції і про диктатуру пролетаріату. Він не міг уявити, що по справжньому шляху до соціалізму робітників і селян скерують не рільницькі громади й віча, а комуністична партія, партія робітничого класу, озброєна найновішою ідеологічною зброєю — вченням наукового комунізму.

Ті обставини, в яких довелося творити й діяти Франкові, не дали йому можливості усвідомити окремих суттєвих питань марксизму. Ось чому він не знайшов нічого кращого, як твердити, що марксизм у деяких відношеннях не відповідає особливостям розвитку Галичини. В листі до

1) Іван Франко. Твори, Том VII, Київ, 1951 р., стор. 364.

Драгоманова від 16 січня 1883 року він писав: «Я радив писати більш по хлопськи, викинути всю заграничну термінологію та й старатися змодифікувати і саму теорію соціалізму так, щоб вона ліпше приставала до наших аграрних та дрібнодворних обставин, ніж Марксів фабричний соціалізм»¹⁾).

Не дивлячись на такі серйозні помилки, Франко твердо був переконаний в тому, що, коли революційний виступ селян і робітників рознесе буржуазно-поміщицькі порядки, ліквідує австрійський абсолютизм, тоді настане соціалізм. «Щаслив, кому судилося жити в ті дні. Се будуть гарні дні, дні весняні, дні відродження народного»²⁾), говорив він.

На майбутнє соціалістичне суспільство Франко дивився як на суспільство, в якому: «Всякі класові привілеї і нерівності щезають: єдине джерело заслуги становить більша спосібність і більша для громади корисна праця»³⁾).

Вже в той час Франко розумів, які великі переваги для суспільного розвитку має колективна праця, заснована на суспільній власності. Він розумів також, що в суспільстві, в якому немає паразитів, де всі громадяни-трудівники, зростають надзвичайно творчі сили народу, які забезпечують невпинний розвиток суспільного виробництва і створюють велику кількість предметів споживання. «Громада, що складатиметься з самих трудящих людей, певно матиме стільки засобів, що-ж вона вся творитиме неначе одно велике господарство, а ми знаємо, що велике господарство наслідком належного керування і устаткування (доброї економії), може мати завжди більше засобів і достатків, ніж кілька окремих господарств разом взятих, хоч-би в них було разом стільки-ж робочих сил скільки у великому господарстві»⁴⁾), писав Франко.

З геніальною прозорливістю передбачав Франко безмежне піднесення продуктивності праці в умовах соціалізму: «Треба звернути увагу і на те, — писав він, — що

1) Матеріали для культурної і громадської історії Західної України, том I, Київ, 1928 р., стор. 41.

2) Іван Франко. Твори, т. VI, стор. 139.

3) Іван Франко. Лист до Ольги Рошкевич, від 20 вересня 1878 р.).

4) Іван Франко. Про соціалізм. Твори, том XIX, 1956 р., стор. 13.

в соціалістичному ладі кожний трудящий буде переконаний, що від його праці залежить збільшення загального добра, отже і його добра — тому він працюватиме краще і охітніше, ніж тепер, коли знає, що з своєї праці він сам матиме мало користі»¹⁾. «А так, що як у громаді всі будуть робити разом, то зроблять далеко більше, ніж кожний собі окремо»²⁾).

Характерним для поглядів Франка на майбутнє соціалістичне суспільство також є те, що він у ньому замість ворожнечі народів бачив дружбу й співробітництво. «Ідея соціалізму, — писав він, — простує, зрештою, до найщільнішого збратання (федерації) людей із людьми й народів із народами, як вільних із вільними й рівних з рівними, простує тим самим до скасування всякого підданства, всякої політичної залежності, всякого поневолення народу від народу»³⁾).

Як інтернаціоналіст і патріот свого народу, він передбачав при соціалізмі повну свободу для національного розвитку всіх народів. «Я переконаний, що при таким ладі зможуть далеко скорше і свобідніше розвиватися поединчі народності і що значить, соціалістичний лад зовсім не противний національному розвиткові»⁴⁾), писав він.

Франко розглядав соціалізм як суспільство, в якому не буде війн, жінки вперше дістануть рівні права з чоловіками, а все людство одержить можливість вчитись, розвиватись, направляти вперед науку й культуру на благо всього народу.

5. Патріотизм Івана Франка

Видатний український письменник, мислитель і революціонер, Іван Франко був полум'яним патріотом своєї батьківщини. Він безмежно любив свій народ і ставив його інтереси понад усе. Як справжній патріот, він самовіддано боровся за свободу трудящих мас. Своєю творчістю і пристрасною революційною діяльністю він зробив велику послугу українському народові в боротьбі проти капіталізму й чужоземного гноблення.

1) Там же.

2) Іван Франко. Моя стріча з Олексою, Книгоспілка. Твори, т. IV, 1926 р., стор. 22.

3) Іван Франко. Про соціалізм. Твори, т. XIX, стор. 12.

4) Іван Франко. Лист до Ольги Рошкевич від 20 вересня 1878 року.

Іван Франко був поборником такого патріотизму, який знаходить собі вираз у самовідданому служінні народові, в чесній безкорисній праці на благо своєї батьківщини, в основі якого лежить любов до народу й піклування про його інтереси.

Як справжній патріот і син свого народу, Франко викривав і таврував численних псевдопатріотів з табору буржуазно-націоналістичних народовців і космополітичних москвофілів. Він висміював їх за «квасний патріотизм», яким вони так пишались.

В своєму вірші «Патріотизм» (1876 р.) Франко змальовує типовий образ буржуазно-націоналістичного «квасного патріота» в особі сільського попа, який виявляє свій «патріотизм» у тому, що намагається викликати у селян зненависть до інших народів і націй. Національними суперечками й ворожнечою хотів завоювати цей «патріотизм» довір'я у селян під час виборів.

І що я їм не раз наклепчу, наговорю,
І в карк не одному катюзі натовчу:
Ти русин! Лях твій враг! Ти голосуй за мною!
Куди там! Дурнів тих ніколи не навчу,¹⁾

так скаржився на селян «патріот».

Прикидаючись народолобцем і захисником народу, насправді він ненавидів селян. Навіть духу їхнього не міг терпіти в своїй хаті. Зі слугами своїми він поводився як тиран. Служниця за те, що розбила тарілку, «взяла поза вуха від нього три рази».

Критикуючи такого роду «патріотизм», Франко висловив свої погляди на те, яким повинен бути дійсний патріотизм.

Під патріотизмом Франко перш за все розумів безмежну любов до простого народу²⁾.

До всіх, що ллють свій піт і кров
До всіх, котрих гнетуть окупи.³⁾

Ця характерна риса патріотизму Франка глибоко відрізняє його патріотизм від того псевдопатріотичного галасу про любов до батьківщини, до України, який здіймали українські буржуазні націоналісти. Вона заперечує бур-

1) Іван Франко. Твори, том XI, Київ, 1952 р., стор. 490.

2) Іван Франко. Причинки до оцінення поезії Т. Шевченка, «Світ», 1881 р., № 829, стор. 160.

3) Іван Франко. Вибрані поезії, Київ, 1951 р., стор. 59.

жуазно-націоналістичний «квасний патріотизм», який проповідував любов до тієї України, в якій панували гетьмани й українське панство, куркулі і буржуазія.

Виходячи в своєму патріотизмі із безмежної любові до трудящих мас, які страждали під гнітом соціального і національного гноблення, Франко заявляв:

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Вкраїно.¹⁾

Франко показав, що українські буржуазні націоналісти, які вихвалялися своєю любов'ю до України, по суті її не любили, що вони були зрадниками народу.

Любов до України Франко розумів, як любов до трудящих мас, до їх тяжкої і многостраждальної долі. Той, хто любить Україну і свій народ, не повинен, на його думку, бути байдужим до народних страждань. Справжнім сином вітчизни для Франка був лише той, хто працював для народу, захищав інтереси пригноблених мас. У вірші «Сідоглавному» він зриває маску з «патентованого патріота», буржуазного націоналіста Ю. Романчука й показує його відношення до України.

Ти, брате любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала,
Бо твій патріотизм —
Празнична одежина,
А мій — то труд важкий
Гарячка невдержима.²⁾

Важливою рисою революційно-демократичного патріотизму Франка була необхідність щирої і чесної праці на благо народу. От чому в своїй статті «Дещо про себе самого» він оптимістично заявляв: «Варто працювати для свого народу й ніяка чесна праця не піде на марне»³⁾.

Не рахуючись з ніякими обставинами, Франко самовіддано працював для народу. Він піддавав нещадній критиці порядки Австро-угорської імперії і закликав до боротьби з самодержавним ладом, який підтримував пануван-

1) Там же, стор. 59.

2) Іван Франко. Вибрані поезії. Київ, 1951 р., стор. 153.

3) Іван Франко. Дещо про себе самого, Літературно-критичні статті, Київ, 1950 р., стор. 219.

ня поміщиків і буржуазії. В цій боротьбі він віддавав себе всього народно-революційній справі, присвячував їй все своє життя:

Люди, люди. Я ваш брат,
Я для вас рад жити.
Сердця свого кров'ю рад
Ваше горе змити,
А що кров не зможе змить
Спалимо огнем то
Лиш боротись — значить жить...¹⁾.

З такими словами звертався поет-революціонер до народу.

В своїй боротьбі проти сваволі австро-угорського буржуазно-поміщицького уряду Франко не мислив національного визволення українського народу без соціального. Він доводив, що «визволення будь-якого народу з-під чужовладства без зміни «соціальних обставин», в яких живе той народ, буде зміною тільки формальною, бо замість чужих панів прийдуть свої»²⁾.

Франко розумів, що в умовах експлуаторського суспільства не може бути любові без ненависті, що любити трудящих означає в той же час ненавидіти їх гнобителів. Серце його наповнювалося ненавистю до капіталістичного хижака беркута:

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте,
За те, що в груді ти ховаєш серце люте,
За те, що кров ти п'єш, на низьких і слабих
З погордою глядиш, хоч сам живеш із них,
За те, що так тебе боїться слабша твар.³⁾

Видатний поет вважав пануючий буржуазний лад несправедливим і закликав до боротьби з ним. «Хто з злом не бореться, той людей не любить»⁴⁾ заявляв він. Його могутній голос кликав маси на бій проти буржуазного ладу і експлуаторського гніту.

Бажаючи бачити Україну «у народів вольних колі», без гніту і експлуатації, Франко все своє життя боровся проти суспільства, в якому експлуатори кривдили й визискували його поневолених братів.

1) Іван Франко. Вибрані поезії. Київ, 1951 р., стор. 18.

2) Іван Франко. Причинки до оцінення поезії Т. Шевченка, Світ, 1881 р., № 6—9 стор. 160.

3) Іван Франко. Вибрані поезії, Київ, 1951 р., стор. 43.

4) Там же, стор. 96.

Великий патріот і грізний борець проти несправедливості був страшним для ворогів українського народу. Сила його революційного слова лякала панів і їх прислужників — українських буржуазних націоналістів. От чому на протязі всього життя письменника австро-угорська польська й українська буржуазія нещадно його переслідували. Вони намагались жорстоко розправитися з полум'яним борцем за щастя трудящих мас, але всі спроби заглушити правдивий голос письменника були даремні.

Любов до свого народу Франко поєднував з глибокою повагою до свободи й незалежності всіх великих і малих народів. Закликаючи трудящі маси до ліквідації капіталістичного ладу й австрійського абсолютизму, він посилався не тільки на досвід революційно-визвольної боротьби українського народу, а й на досвід інших народів світу і, в першу чергу, на досвід великого російського народу. Письменник завжди з захопленням говорив про передових діячів російської культури, високо цинив російських революційних демократів Герцена, Белінського, Чернишевського і Добролюбова. Російські соціал-демократи, якими керував В. І. Ленін, знаходили щирі симпатії в душі великого Каменяра.

В той же час Франко не робив ніяких поступок антинародному лібералізму російської інтелігенції. Він засуджував боягузство ліберальної інтелігенції і її дезертирство з поля народної боротьби. Викриваючи російську ліберальну буржуазію, він писав:

Минув час мук? Брехня! Чи ж давній час,
Як гибли Пестель, Каракозов, Соня?
Як мучивсь Достоевський і Тарас?
Хіба ж тепер вже кайдани не дзвонять?
Хіба різки ще не свистять у вас?
Цілими селами в тюрму не гонять?
Хіба гармати мідних гирл не клонять
Над містом, всіх готові зжерти враз?¹⁾

В 1905 році, коли в Росії спалахнула буржуазно-демократична революція, Франко виявив свою солідарність борця-революціонера з трудящими масами Росії, які виступили на штурм буржуазно-поміщицької фортеці — російського самодержавства. В своїй статті «Отвертий лист до галицької української молоді» (1905 р.) він писав. «Схід Європи, а в тім комплексі також наша Україна

1) Іван Франко. Вибрані поезії, Київ, 1951 р., стор. 100.

переживає весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності, коли невимовне горе вдіяне народам дотеперішнім режимом, порушило найширші верстви й найглибші інстинкти душі до боротьби якої результатом мусить бути повний перестрій зразу державного, а далі й громадського, соціального порядку Росії, а в тім комплексі й України»¹⁾.

Франко не тільки вітав революційну активність братнього російського народу, а й здійснював велику політичну й практичну роботу серед українського народу, спрямовану на підтримку революційного розмаху боротьби трудящих мас. Він покладав великі надії на щасливе майбутнє, що мало прийти як результат революційної ліквідації буржуазно-поміщицького ладу й царизму в Росії.

Розглядаючи Україну в братерському єднанні й дружбі з Росією, Франко був переконаний в тому, що революційні події в Росії створять відповідні можливості для революційних змін і на Україні, для воз'єднання України в єдиній українській державі. Ось чому, звертаючись до української молоді, він питав: «...чи подумали Ви про значення тих подій для нашої нації, для нас усіх, для кожного з нас особисто... Чи подумали Ви над сим, куди можуть понести нас ті рухи, якою луною в особистім житті кожного з нас можуть відбитися ті переміни, і які обов'язки на кожного з нас накладає теперішня хвиля. Мені здається, що як люди обдаровані свідомістю й даром думки ми всі повинні про се думати більше й інтересніше, ніж про все інше, що нас цікавило досі. Бо приходить велика доба, і горе нам, горе нашій нації, коли велика доба застане нас малими й неприготованими»²⁾.

Молодь, міцне зростаюче покоління, закликав Франко підтримати революцію, піднести її прапор на Україні й поширити досвід російської революції серед українського народу.

В своїй поемі «Мойсей» Франко виразив глибоку віру в те, що внаслідок революції настане новий суспільний лад, в якому Україна, вільна і незалежна, буде жити в дружбі з усіма народами:

1) Іван Франко. Отвертий лист до галицької української молодіжи ЛНВ, том XXX, 1905 р., стор. 11.

2) Іван Франко. Отвертий лист до галицької української молодіжи, ЛНВ, том XXX, 1905 р., стор. 11—12.

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешешся Бескидом
Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш, як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі.¹⁾

6. Боротьба Івана Франка проти українських буржуазних націоналістів

Як полум'яний патріот і вірний син свого народу, Іван Франко вів на протязі всього життя непримирену боротьбу проти українських буржуазних націоналістів, мерзенних ворогів і зрадників українського народу.

Саме тому, що українські буржуазні націоналісти були лютими ворогами українського народу, проти них і виступав Франко. Вже художні й публіцистичні твори раннього періоду творчості Франка такі, як «Рутенці» (1878), «Поступовець» (1876), «Слівце критики» (1876), «Критичні письма о галицькій інтелігенції» (1878), «Література, її завдання і найважливіші ціхи» (1878) говорять про те, що в українських буржуазних націоналістах Франко зумів розпізнати запеклих ворогів українського народу. В цих творах він викривав буржуазно-націоналістичних народовців, як прислужників австрійського імперіалізму, душителей свободи і культурного розвитку трудящих мас українського народу. Він показав, що як націоналістичні народовці, так і космополітичні москвофіли жили загальним переконанням «чим гірше буде народові, тим краще їм».

Націоналістична буржуазія, як це не раз відмічав Франко, заявляла що буржуазний суспільний порядок є гармонією політичних інтересів всіх класів. Лицемірно обдурюючи трудящі маси, вона хотіла показати, що австрійський уряд піклується аби забезпечити трудящим масам конституційні права й свободи. З мріями про власну кар'єру і власні вигоди націоналістична інтелігенція розхвалювала австрійську буржуазну конституцію і «тата цісаря». У підлабузницькому захопленні вона щедро осипала дифірамами австрійського цісаря. Повними лестоцнів словами вихвалляла його мудрість і ті «привілеї», які він начебто дав українському народові. Українські буржуазні націоналісти вважали австрійську конституцію

1) Іван Франко. Вибрані твори, Київ, т. I, 1951, стор. 472.

великим щастям для народу. Вони підносили її до небес і навіть дуже боялися, щоб конституція «зайвими свободами» не зіпсувала українського народу. Не дивлячись на те, що австрійська конституція була далека від дійсної демократії, вони умовляли австрійський уряд не поспішати з її проголошенням, посилаючись на те, що начебто український народ не доріс ще до такої занадто демократичної конституції.

Франко рішуче викривав антинародні дії націоналістичної буржуазії. В своїй статті «Реалісти чи кар'єристи», надрукованій в «Житті і слові» за 1896 р., він піддав гострій критиці погляди одного з отаманів буковинських буржуазних націоналістів Смаль-Стоцького, який вважав занадто демократичною австрійську конституцію і договорився до того, що радив не давати її темному і неосвіченому українському народові аж до того часу, коли він просвітиться й «доросте» до конституції.

«Чи бачите, — писав Франко, — скільки логіки в реалізмі проф. Стоцького. Конституція була нещастям для Русинів не для того, що се була конституція шляхетсько-буржуазна, обчислена на експлуатацію мас народніх — ні, а для того, що Русини під панщизняним ярмом ще не були доросли до неї. Треба їх було лишити під тим ярмом ще зо 100 літ...»¹⁾).

Обурений зухвалими виступами Стоцького, Франко показав, що такі погляди Стоцького й іншої націоналістичної братії завдавали великої шкоди трудящим масам, вони підтримували політику реакційного австрійського уряду²⁾, спрямовану на поневолення українського народу.

Помітивши від самого початку своєї політичної діяльності, яку продажну політику вела українська буржуазія у відношенні до трудящих мас, Франко став на шлях послідовної боротьби проти українських буржуазних націоналістів. У своїх творах він їдко висміював їх за те, що вони, вилазячи на спинах робітників і селян у державне і краєве представництво, на кожному кроці намагалися довести свою відданість австрійському абсолютизму. Він показував, як під фальшивими гаслами піклування про добробут трудящих мас буржуазні націоналісти ра-

1) Іван Франко. Реалісти чи кар'єристи, «Життя і слово», 1896 р., стор. 89.

2) Там же, стор. 90.

зом з австрійським урядом солідаризувалися в усіх питаннях посилення соціального і національного гніту. Називаючи себе «батьками Руси» і, маскуючись в патріотичний одяг, вони в той же час безсоромно плазували перед австрійською бюрократією, клянучись їй у вірності і виконуючи слухняно всі її розпорядження.

«Батьки Руси», вони ж австрійські патріоти, як це значав Франко, завжди були готові продати у віденському рейхсраті український народ на вічне рабство під австрійську опіку. Франко гостро критикував українських буржуазних націоналістів, народовців: О. Барвінського, Ю. Романчука (послів у австрійській державній раді), які в 90-х роках задумали підлу справу зради українського народу, проголосивши «Нову еру», метою якої був відрив українського населення від своїх братів на Сході і передача його в рабство австрійських баронів і польської шляхти.

Франко доводив, що буржуазні націоналісти: Ю. Романчук, О. Барвінський та інші були ворогами українського народу, що вони, поробившись послами в австрійському рейхсраті зраджували народ. Він висміював їх за те, що вони в похвалах на адресу австрійського уряду втрачали людське почуття гідності. Так Франко вказував на посла «з ласки уряду» буржуазного націоналіста Вахнянина, який, виступаючи з промовами у рейхсраті (парламенті — В. С.) до того захвалював гнобительську політику австрійського уряду, що своєю улесливістю й підлабузництвом викликав навіть сміх у своїх хазяїв¹⁾.

Іван Франко критикував буржуазно-націоналістичного посла у Відні О. Барвінського за те, що той у рожевих фарбах змальовував життя українського народу під австрійською владою під час своєї поїздки з австрійською урядовою делегацією в Будапешт. «Тут д... Барвінський, — писав Франко, — коли б був справжнім відпоручником у українсько-руського народу перед європейським форумом, а не вибранцем з ласки Кола польського до австрійської делегації, був би знайшов доволі матеріалу до критики поступування австрійського уряду з русинами. А коли вже д. Барвінському ніяково було говорити про Галичину, то в Будапешті його українсько-руське серце мало найліп-

1) Іван Франко. Як я став казенним радикалом, «Життя і слово», 1896, стор. 483.

шу нагоду підняти голос на всю Європу на утиск Угорських Русинів мадярами, утиск, сміло се скажемо, тяжший і більше вбиваючий ніж російський»¹⁾).

Франко боровся проти спроб українських буржуазних націоналістів висвітлити справу так, ніби тільки в Росії українському народові живеться тяжко, а у Австрійській імперії «добрий» цісар і «демократичний» уряд тільки те й роблять, що піклуються про український народ. Намагання рутенських депутатів розхвалювати щедроти австрійського уряду і його дбайливість про підданих Франко завжди зустрічав рішучим протестом. На численні твердження барвінських, вахнянинів, романчуків, стоцьких та інших про те, що австрійський уряд є найбільш справедливий, а його політика будується на засадах справедливості, Франко, відповідав гіркою іронічною усмішкою: «Що ж засада гарна, — писав він, — і вповні згідна з тим, чого й ми домагаємося. Та на жаль ми знаємо, що така засада — слово, а діла не йдуть ніколи з ним у парі. Ми тямимо, що така самотійна засада вже була раз проклямована в Австрії — цісарем Францем I., которого девіз був: *justitia fundamentum regnorum*²⁾. Та ся засада не забороняла цісареві Францеві і його міністрові Меттерніхові піддержувати реакційний Святий Союз, душити всяку волю думки, сумління і слова, піддержувати в усій строгости систему панщини і спеціально що до Русинів — вигнати в р. 1818 руську мову цілковито з людських шкіл Східної Галичини»³⁾).

Боротьба Івана Франка проти українських буржуазних націоналістів не обмежувалася лише критикою їх політичної діяльності. Вихований на революційних ідеях російської передової громадської думки і літератури, сприйнявши ряд важливих положень марсизму, Франко рішуче виступав також проти буржуазно-націоналістичних «теорій», зокрема проти теорії «безбуржуазності й безкласовості» української нації. Ця теорія піднімалася на щит отаманами українського буржуазного націоналізму — барвінськими і грушевськими.

Франко був одним з перших, хто зумів зірвати облуд-

1) Іван Франко. Політична хроніка, «Життя і слово», стор. 65.

2) Справедливість — основа королівства.

3) Іван Франко. Реалісти чи кар'єристи, «Життя і слово», 1896 р., стор. 80.

ну маску з обличчя махрового українського націоналіста М. Грушевського і розпізнати в ньому ворога українського народу. На початку 90-х років, коли Грушевський приїхав у Львів, Франко викрив його наміри підтримати якою б то не було ціною політично скомпрометовану націоналістичну кліку О. Барвінського.

«Про Грушевського я не знаю багато, — писав Франко. Він дебютував у нашій літературі декількома новелами з підписом Михайло Заволока і навіть написав був роман «Свої і чужі», — річ зовсім слабу. Щодо політичних поглядів, він, здається, барвінщанин»¹).

Франко гостро критикував націоналістичну писанину Грушевського й викривав його фальсифікаторські тенденції у розгляді історичних питань.

«Не знаю також, чи дуже потрібно на різних языках товкти і перемелювати фальшиві історичні конструкції М. Грушевського, яких слабість і нетривкість уже тепер відчуває кожний історик», писав Франко з приводу перекладу «Короткої історії України» Грушевського на німецьку мову.

Франко виступав проти фальсифікації історичної правди Грушевським в його «Історії України — Русі». Він неодноразово ловив його на фактах грубого перекручення історичних подій з метою їх тенденційного висвітлення з позицій українського буржуазного націоналізму. Так, Франко вказував, що Грушевський навмисно відкинув соціальні причини народно-визвольних війн українського народу під проводом Богдана Хмельницького й критикував намагання Грушевського пояснити героїчну боротьбу українського народу тільки «кривдами», які заподіяли особисто Хмельницькому польська шляхта²).

В той же час Франко категорично заперечував твердження Грушевського про те, що начебто правителі австрійської імперії і австрійський буржуазний уряд піклувалися про матеріальний і культурний добробут українського народу. Франко показав, що такі вигадки не мали нічого спільного з історичною дійсністю³).

1) Матеріали до культурної і громадської історії Західної України, том. I, 1923 р., стор. 472.

2) Іван Франко. Причинки до історії України-Русі, часть I, Львів, 1912 р., стор. 44.

3) Там же, стор. 53.

7. Іван Франко — поборник дружби і співробітництва народів

У боротьбі проти українських буржуазних націоналістів Франко пов'язував усі сподівання українського народу з визвольним рухом трудящих мас Росії.

Розуміючи, що класові інтереси українського і російського народів були завжди спільними, він боровся за зміцнення братерської співдружби двох народів. Захищаючи інтереси трудящих, він виступав проти української націоналістичної буржуазії, яка намагалась затушкувати класові протиріччя всередині нації. Виявляючи глибоку класову орієнтацію, письменник завжди підкреслював, що як серед росіян, так і серед українців є бідні і багаті, є визискувачі й визискувані.

Усвідомлення класового поділу суспільства привело Франка в табір революційної демократії і допомогло йому зрозуміти, що в кожній нації є дві різні культури: культура багатих і культура бідних, культура експлуататорів і культура експлуатованих.

Володимир Ілліч Ленін, розробляючи питання класової боротьби пролетаріату, вказував:

«Є дві національні культури в кожній національній культурі. Є великоруська культура Пуришкевичів, Гучкових і Струве, — але є також великоруська культура, яка характеризується іменами Чернишевського і Плеханова. Є такі ж дві культури в українстві...»¹⁾.

Франко від усього серця ненавидів культуру пуришкевичів і гучкових і великою любов'ю проникався до культури Чернишевського і Плеханова. Він бачив, що між цими культурами ведеться боротьба, і в цій боротьбі перемога буде на боці прогресивної культури великого російського народу. Як відвертий противник регресу, Франко з запалом став на шлях боротьби проти намагань українських буржуазних націоналістів відірвати культурний розвиток українського народу від благодірного впливу передової культури російського народу. Йому було ясно, що в дружньому зв'язку з культурою братнього російського народу українська культура зможе досягнути належного рівня в своєму розвитку і стати рядом з культурою інших високорозвинених народів світу.

1) В. І. Ленін. Твори, т. XX, стор. 15.

З великим гнівом обрушувався Франко на українських буржуазних націоналістів за те, що вони навмисно змішували російську літературу з російським самодержавством, з царським урядом і жандармами. Він твердив, що у прогресивної російської культури немає нічого спільного з царизмом. Так, у своїй статті «Література, її завдання і найважливіші ціхи» він писав: «Що тут винна московська література (розуміємо під літературою її найпередовішу, найчеснішу часть, про котру тільки й може бути бесіда; доноси різних Каткових та глагольствія слов'янофілів ми сюди не вчисляємо і наслідувати їх нікому не радимо)?... Розуміється держава московська її жандарми та чиновники і їх гніт на всяку свобідну думку — одно діло, а література російська з Гоголями, Белінськими, Тургенєвими, Добролюбовими, Щаповими, Решетніковими та Некрасовими — зовсім друге діло»¹).

Франко розумів першорядне значення єдності з російським народом для долі України. Так, наприклад, розглядаючи питання про політичну самостійність України, він зазначав, що «...термін «політична самостійність» не треба розуміти зараз як цілковитий сепаратизм від Росії, як конечність створення окремої української держави. Політична самостійність, — писав він, — можлива і в зв'язку з Росією»²).

У боротьбі проти ворогів українського народу українських буржуазних націоналістів Франко сміливо заявив про свою прихильність до тієї Росії, що піднялася в 1905 р. на боротьбу з абсолютизмом, поміщиками і капіталістами. Саме до тих, хто піднімав народ на боротьбу з царським самодержавством, звертався Франко з теплим братерським словом любові, від імені всього українського народу він заявляв про свою солідарність.

Франко виражав готовність підтримати велику справу революції, яку розпочала в Росії соціал-демократія на чолі з Леніним. Глибоко вірячи у велику революційну могутність російського пролетаріату, він під впливом його героїчної боротьби створив свою поему «Мойсей», в якій виражав велику впевненість у перемогу трудящих мас Росії і України над своїми гнобителями.

1) Іван Франко. Літературно-критичні статті, Київ, 1950 р., стор. 22.

2) Іван Франко. *Ukraina irredenta* Житте і Слово, том. IV, 1895 р., стор. 482, 485.

До російського народу Франка схиляв той шлях, по якому він ішов як революціонер і громадськополітичний діяч. На цьому шляху Франко відчув благодетельний вплив Леніна і Горького, який для нього мав велике життєдайне значення. Володимир Ілліч Ленін серйозно цікавився творчістю і діяльністю Франка. В державному літературному музеї в Москві зберігаються записки особистого секретаря Леніна, з яких видно, що Ленін давав вказівки висилати Франкові більшовицьку літературу. Високо цінячи Франка, як бойового письменника-революціонера, Ленін в той же час вказував на деяку обмеженість світогляду Франка в 90-900 роках, коли він в ряді питань виявив помилки буржуазно-націоналістичного характеру.

Увага з боку представників російської соціал-демократії, керованої Леніним, допомагала, Франкові розвивати і зміцнювати свої погляди у бік марксизму, орієнтувала його на ті кращі здобутки марксистського світогляду, які знайшли свій вираз в марксизмі-ленінізмі епохи імперіалізму і пролетарських революцій.

В останні роки життя, на діяльності і творчості Франка виразно позначився вплив Горького. Франко з великою відданістю і любов'ю ставився до Горького. Він для Франка був ідеалом мужнього борця-письменника, який все своє життя присвятив визволенню трудящих мас від соціального і національного гноблення. В особі Горького він бачив продовжувача великої справи Чернишевського, який, за виразом Франка, «мостив дорогу теперішньому масовому рухові».

Революційні погляди Горького були близькі і рідні як найдорогоцінніші ідеали для Франка і це перш за все тому, що в його особі він бачив послідовного борця за щастя трудящих мас.

Іван Франко вважав, що твори Горького відіграють велику роль не тільки у боротьбі з гнилими порядками в Росії, але й Галичині, тому він перекладав на українську мову і друкував в «Літературно-Науковому Віснику» такі твори Горького, як «Пісня про Буревісника», «Пісня про Сокола», «Челкаш» і інші, які зробили великий вплив на передову громадськість Галичини і України.

Коли царська охранка заарештувала Горького і кинула його в Петропавлівську фортецю, Франко голосом гнівного трибуна обрушився на царський уряд з вимогою звільнити Горького. В журналі «Громадський голос» він

вмістив співчутливу статтю з приводу арешту Горького, де висловив побоювання за стан здоров'я великого пролетарського письменника, турбувався за його життя.

«В Петропавлівській казематі його без теплої одежі, в арештантській одязі посадили в холодну, вогку, понижену землі положену комору, що швидко може підкопати його здоров'я. Ось чому очі всього світу звернені сьогодні на Горького. Всі почувають, що його смерть у тій казематі долила би оливи до огню, що тепер бухає в Росії, і, позбавляючи Росію одного з її вільних світочів, була би, може тою іскрою, що запалює велику пожежу народного бунту»¹⁾, — от що в той час писав Франко про Горького.

До самої смерті Франко твердо і впевнено йшов по шляху зміцнення своїх зв'язків з найкращими представниками російського народу, по шляху розвитку дружби двох братніх народів — російського і українського.

Підносячи значення дружби українського і російського народів, Франко в той же час був полум'яним поборником дружби всіх народів світу. Його твори просякнуті духом інтернаціоналізму, поважання прав і інтересів всіх народів земної кулі.

Для світогляду Івана Франка були чужими національна обмеженість і національна ворожнеча. В своїх суспільнополітичних поглядах він виходив із єдності національних та інтернаціональних завдань²⁾ і боровся за інтернаціональну дружбу трудящих мас. Своєю творчістю і своєю діяльністю він доводив, що любов до свого народу, до своєї батьківщини не виключає любові до трудящих інших країн, що боротьба за свободу свого народу не перешкоджає, а допомагає боротьбі за свободу й щастя других народів.

Виходячи з революційно-демократичного принципу інтернаціональної солідарності трудящих мас, Франко виступив як активний поборник єднання слов'янських народів. В своїй статті «Критичні письма о галицькій інтелігенції» він з великим захопленням вітає ті перші ідеї єдності слов'янських народів, які були проголошені представниками передової громадськості в Галичині в літературному збірнику «Русалка Дністрова». У своїй боротьбі

1) Іван Франко. Літературно-критичні статті, Київ, 1950 г., стор. 381—382.

2) Іван Франко. Юрій Брандес, ЛНВ, 1899 р., т. V, кн. 2, стор. 12.

за дружбу і співробітництво народів великий демократ відстоював їх рівноправність і національну незалежність.

«Нація, — писав він, — котра в ім'я чи то державних чи яких інших інтересів гнобить, душить та спиняє в свобіднім розвою другу націю, копле гріб сама собі і тій державі, якій нібито має служити те гноблення»¹).

Ці погляди Франка сприймала й поділяла вся революційна демократія на Україні в особі Лесі Українки, Павла Грабовського; Михайла Коцюбинського. Вони стали тим прапором, під яким згуртувалося і об'єднувалося все те передове, що виступало в боротьбі проти великодержавного шовінізму і українського буржуазного націоналізму.

Франко мріяв про те, щоб завжди бачити людей вільними. Гаряче люблячи свою рідну Україну, він глибоко поважав права і культуру інших націй. Письменник-гуманіст, він був пристрасним противником війн. Ясно розуміючи, що війни несуть народам тільки горе і бідування, він засуджував паліїв війни:

Бо коли народи в згоді
Враз працюють, щоб природі
Вирвать тайну не одну,
В тьму життя влить світла досить, —
Горе тому, хто підносить
Самовільную війну —

заявляв поет у своєму вірші «Супокій».

Співець визволеної праці, Франко все своє життя присвятив боротьбі за щастя людства. Саме тому будуть вічно діючі вражаючі його твори, просякнуті духом високого гуманізму, які закликають людей до дружби, миру і братерства. Вічно буде жити в пам'яті народів світу ім'я великого поборника миру і дружби між народами Івана Франка.

1) Передова до перекладів з чеського поета Гавлічека. Ів. Франко. Карель Гавлічек-Боровський, Вибір поезій Львів, 1901 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. К. Маркс і Ф. Енгельс. Маніфест Комуністичної партії К. 1950.
 2. В. І. Ленін. — Право націй на самовизначення. Твори т. 20.
 3. В. І. Ленін. Держава і революція, Твори т. 25.
 4. В. І. Ленін. Доповідь про революцію 1905 р. Твори т. 23.
 5. В. І. Ленін. Пам'яті Герцена. Твори т. 18.
 6. В. І. Ленін. Критичні замітки з національного питання, Твори, т. 20.
 7. В. І. Ленін. Як поєднують прислужництво реакції з грою в демократію. Твори т. 21.
 8. В. І. Ленін. Що робити? Твори т. 5.
 9. Тези про 300-річчя воз'єднання України з Росією. Держполітвидав, УРСР, К. 1954 р.
 10. Об опере «Богдан Хмельницький» Правда. 1951 р.
 11. Історія Української РСР. Видавництво АН УРСР, К. 1953 р. т. I.
 12. М. С. Возняк. — Іван Франко — популяризатор передової російської літератури, АН УРСР, К. 1953 р.
 13. Ю. Кобилецький. Іван Франко, К. 1951 р.
 14. М. Возняк. Титан праці, Львів, 1946 р.
-

Відповідальний за випуск
М. Більченко.

*Кабінет франкознавства
МДУ ім. Л. Франка,
Зуб. № 3979*

БГ 04428. Підписано до друку 21. VIII-1956 р. Зам. № 1390. Тираж 3.000.

Нестеровська районна друкарня Львівського обласного управління культури

БЕЗПЛАТНО

НБ ЛНУ ім. Івана Франка

Уор 0135